

et millesimo anno incipiente, fide vera credentes liberabuntur e mundo; tunc enim erit resurrectio prima omnium Sanctorum.

XVII. De 400 vero et septuaginta annis a passione Domini, in consulatu Cæsarii et Attici; die nono kalendas Aprilis, anni transierunt 369. Restant itaque anni 401 ut consummentur anni 6000, qui anni 6000 non ante compleantur, nisi prius prope ultimum reges decem exierint in mundum; et filiam Babylonice quæ nunc obtinet, de medio mundi tulerint. Ad quos subito exiet unus potens super eos, qui est in Apocalypsi Draco nominatus, et obtinebit reges decem; et ex eis aliquos perdet, alii sub ejus ditone remanebunt: *Tunc revelabitur ille impius, filius perditionis, qui elatus est adversus omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei sedens ostendat se tamquam ipse Deus* (II Thess. II, 8, 4). Hic erit proprius Antichristus. Huic potentissimus ille Draco cui decem cesserunt reges, tradet vim et potestatem suam, et mirabuntur universi mortales. Et erunt Antichristi tempora (quæ tempora, mortalia sint necesse est) qualia cum Antiochus sub regno suo unum populum in apostasia facere conabatur; cui (quia tempus non fuit) non talia evenerunt, qualia tentabit efficere Antichristus. Dum venerit, ad perditionem infidelium veniet: cuius tempus, grave ac nefandum erit; quem solus Dominus Christus interficiet spiritu oris sui, et evacuabit præsentia adventus sui (Ibid., 4).

XVIII. Superato igitur et interfecto Antichristo, summa completa annorum sex millium fiet resurrectio omnium sanctorum adhuc superstitum mundo; decurrentibus etiam annis mille, in quibus draco ille antiquus (Apoc. IX, 3), diabolus et satanas, ligatus in abyso, sequestratus erit ne seducat quemquam, donec consummentur anni tres; qui anni tres his annumerabuntur qui sub signo Antichristi remane-

bunt, et hi omnes nubent et nubentur, et morientur: super hos, et plagæ illæ descriptæ in Apocalypsi adventient, et partibus subinde cæditur hic mundus. Nam Sanctis Dei, in resurrectione unus erit dies; et tantum erit prolongatus in lucem dies iste Sanctorum, quantum impiis illius in mundo cum pœna viventibus, mille numerabuntur anni. Iste est dies septimus, et sabbatus æternus et verus, cujus imaginem et figuram tenet sabbatus iste temporalis in Moysi lege conscriptus. Sicut enim populo Judaico dictum: Sex dies operare opera mundi; septimo autem die qui appellatus est sabbatus, requiesce ab operibus tuis (Exod. 23, 12): si sanctis omnibus qui sunt ab initio mundi, et nunc in Christo vera fidè credentibus; transactis scilicet sex diebus (id est sex millium annorum) in quibus eis labor et cruciatus fuit; venit dies septimus et sabbatus verus.

XIX. Quapropter omnem animam præmonuit Dominus Christus in Evangelio ad credendum in se ante esse currendum, non eo tempore quo et pœna æterna impiis, et merces bona sanctis reddatur necesse est pro meritis singulorum: *Rogate, inquit, ne fiat fuga vestra hieme aut sabbato* (Math. XXIV, 20). Post septimum et millesimum annum solvetur Satanas de carcere suo, et exiet seducere gentes Gog et Magog; et congregans eas ad castra Sanctorum quasi pugnaturas: et descendet ignis de cœlo, et consummabuntur omnes homines: et tunc erit secunda resurrectio omni carni; et iudicabuntur omnes iudicio Dei justo pro eo quod non crediderunt, sed sibi placuerunt in iustitiis. Et post hoc, auferetur cœlum hoc et terra ista; et civitas illa quæ in Apocalypsi descripta est, parata de cœlo descendet cum divitiis Dei, in qua iusti habitabunt: et erit cœlum novum et terra nova, et utraque in perpetuitate manebunt: impii in ambustione æterna; iusti autem cum Deo in vita æterna. Amen.

QUINTI JULII HILARIANI EXPOSITUM DE DIE PASCHÆ ET MENSIS.

I. In unum, fratres, nonnulli ac servi Dei, de divinis Scripturis ut aliqua tractaremus, sæpe convenimus, ibique desiderantibus eis, de PASCHALI CIRCULO pauca interim locuti, plenam me exhibiturum rationem promisi. Igitur jussio fratrum meum promissum iterum et sæpe admonuit, ut illud, quod dudum de ratione Paschæ sensim patienterque tractavimus, id jam scripto meo desiniretur, hoc est, ut cum non aliud Dominus Deus Moysi quam primum mensem nominavit, et in eo Pascha celebrari præcepit, dicens: *Mensis hic initium mensium, primus*

erit vobis in mensibus anni. Fare itaque ad omnem Synagogam filiorum Israel, ut faciant Pascha, incipientes a quarta decima mensis hujus ad vesperam usque in vicesimam primam (Exod. XII, 2, 3, 18, sec. LXX). Unde vero primus iste mensis incipiat, vel ubi terminum habeat, scriptura divina haud nobis evidentissima responsione declaravit. Cur ergo hodie abs^b tertio nonarum Martiarum usque in^c quartum nonarum Aprilium^d diem luna prima a nobis quaeritur, seu ex^e quinto decimo kalendarum Aprilium in septimo decimo kalendarum Maiarum die, ut sit

^a Vid. supra Prolegom. cap. 9, §§ 1 et 2.

^b Ms. tertiu.

^c Ms. Quartu.

^d Ms. die.

^e Ms. quintu decimu. Ita sæpius quoque in sequentibus ista exprimit codex ms.

* Hoc Expositum legitur apud Gallandium in appendice tomi ex quo Hilariani opera excerptimus. Edit.

quarta decima, confirmatur. Eandem ubique co-
 ennerit dies Pasche, legitime celebramus, sicuti a
 Patribus nostris celebratum traditumque esse cogno-
 vimus. Nunc tempus advenit, quo ratione legis ora-
 tione mea ^a affaret cunctis ordinanterque discurremus,
 videlicet retinentes, quod Pascha non a principio
 mundi, sed a ^b Moysæ sacra voce celebrari præcep-
 tum est, et quod ^c mense primum non ut Ægyptii
 ex quarto kalendarum Septembrium die, aut ut
 Romani e kalendis ^d Januariis primum suum inci-
 piunt mensem, sed ex divinæ legis auctoritate sem-
 per, omnique anno luna suo cursu primum nobis
 generat mensem. Sed mensem istum primum prop-
 ter Pascha nostrum ut legitime cognoscamus, ad
 originem mundi certa ratione ire compellimur; ut
 diem, in quo luminaria facta sunt, vel qualem
 mundo Deus fecerit lunam, cognoscere possimus,
 licet in constructione mundi non aliud credendum
 est, nisi quia Deus omnipotens omnia æqualia, plena
 perfectaque constituit.

II. Demonstrandum est igitur primo cum mundi
 fabrica inchoaretur, quia sit dies, quem Deus omni-
 potens creando lucem constituit: in *secundis* osten-
 demus, lunam a Deo ad vespere ^e qualis profecto
 sit facta, vel ubinam ejus annus finem accipiat:
 sic *deinde* ^f enarrabimus, quare abs III nonarum
 Martiarum usque in IV nonarum Aprilium ^g diem
 prima luna a nobis queritur, vel ex XV kalendarum
 Aprilium usque in XVII kalendarum Maiarum ^h diem
 ad celebrandum integre Pascha XIV requiratur ut
 omni ex parte præcludatur aditus ⁱ his, qui contra-
 dictionibus student, ne in aliquo nos minus rationem
 defuivisse arbitrentur.

III. Cum necdum esset lex ab omnipotente Do-
 mino tradita, homines in cursu lunæ sæpius hesi-
 tabant. Alii in orbem plenam, qualis Dei jussu mundo
 orta fuerat, primam appellabant, alii aliud sentie-
 bant. Menses igitur tantummodo per tricenarium
 numerum computantes, in trecentis sexaginta die-
 bus cursum duodecim ^k mensium explicabant, sicut
 tempus illud diluvii Geneseos Scriptura tricenos dies
 in mense occurrisse monstratur. Quinque scilicet
 dies, qui supersunt ad annum finiendum, in memo-
 riam fabricæ Dei vacui nominabantur. Quinque enim
 diebus fabricatus est mundus, homo vero sexto die
 post omnia factus est, ex quo etiam die ad duode-
 cim percurrentes menses computus ei dierum fuit
 trecentorum sexaginta in pridie diei illius, quem
 primo constituit Deus. Quinque deinde ^l vacivi dies
 fuerunt usque in pridie nativitatis ejusdem hominis,

^a Legendum *affabrè*.

^b Ms. *Moysen*.

^c Scilicet, quod mensis primus nobis sit determi-
 nandus.

^d Ms. *Januarii*.

^e Scil. *factam et tibi*.

^f Ms. *enarravimus*.

^g Ms. *Die*.

^h Ms. *Die*.

ⁱ Ms. *is ut sæpe*.

^j Ms. *defuisse*.

A qui primo factus est, ex qua consuetudine vel tra-
 ditione sic apud aliquas gentes remansisse cogno-
 scitur, ut apud Ægyptios, qui hos quinque dies va-
 civos habent, quos ^m *επαγομένους* appellant. Et ab
 aliquibus descriptoribus Romanis, qui rationem die-
 rum scribere voluere, atros intercalaresque fuisse
 nominati sunt. Nemo igitur prisca temporibus, quia
 necdum ostenderat Deus cursum solis ac lunæ, nemo
 hominum apprehendebat ⁿ verni ætatisque tempora,
 autumnii et hiemis metas, crementa ^o decremientaque
 dierum ac noctium colligebat, quem suis quoque
 temporibus hæc luminaria imperio Dei explicare us-
 que ad finem temporis jussa sunt. Unde pro tem-
 pore Job illum sanctissimum beatissimamque Deus
 omnipotens inter multa correptionis verba etiam de
 hoc admonuit, dicens: *Et hoc mihi dic, an scias cur-
 sum solis et lunæ (Job. xxviii, 19)?* Eo quippe tem-
 pore, quo a Domino Deo nostro legem Moysi datam
 esse cognoscimus propter Pascha celebrandum,
^p mensium annorumque rationem per lunæ cursum
 ei tradidit, ut ex ^q neomenia mensem primum seu
 alios habere potuisset, qui nunc ex legis traditione
 colligitur, si modo is, qui colligere velit, diligentis-
 sime perscrutetur, cui rei nos operam dantes singula
 exponimus, incipientes, ut diximus, a die primo
 mundi.

IV. In principio, inquit Moyses, *fecit Deus cælum
 et terram, terra autem erat invisibilis et incomposita, et
 tenebræ erant super abyssum et spiritus Dei superferre-
 batur super aquas. Et dixit Deus, fiat lux, et facta est
 lux. Et vidit Deus lucem, quia bona est, et divisit inter
 lucem et tenebras. Et vocavit Deus lucem diem, et te-
 nebras vocavit noctem. Et factum est vespere, et factum
 est mane dies unus. Et divisit Deus inter lucem et tene-
 bras, hoc est, libravit diem et noctem (Gen. I, 1-5,
 sec. LXX).* Ad jussionem enim Dei lux facta ita te-
 nebras intercidit, ut cursus inter utraque æqualis
 appareret, et exinde jam dies ac nox crementa et ^r de-
 crementa alterna vice susciperent, et tempora de-
 monstrarent. Sicut enim terra et maria omnem ani-
 mam vivam Deus omnipotens, primo in ætate in-
 tegrali ad genus, nec non et omnes fructus terræ
 perfectos cum suis seminibus mox jussit educi, sic
 deinde imprimis lucis ac tenebrarum spatium æquali
 cursu constituit. Iste igitur dies primus cognoscitur
 esse, qui in origine factus est, in quo lucem noctem-
 que Dominus Deus fecit æqualem, ^s verni scilicet
 tempore, quo caput anni esse voluit omnipotens
 Deus.

V. Isto igitur tempore fabricavit et mundum.

^m Ms. *epagomenos*.

ⁿ Vacivi. Leg. *furte vacui*, ut paulo ante. Sic et
 paulo post.

^o Ms. *epagomenos*.

^p Verbi scilicet.

^q Ms. *detrimientaque*.

^r Ms. *mensium*.

^s Ms. *concordia*.

^t Ms. *detrimienta*.

^u *Lego veris*.

Ante omnia enim tempora etiam tempus istud primo constituere dignatus est Dominus, quod præ cæteris sit blandus, æris qualitate libratus, quo cuncta terræ nascentia glacialis hiemis torpore defuncto, et læto hoc verni temporis aere suscepto, in varios diversi generis flores æminaque prorumpunt; ut laudes quodammodo etiam ipsa Domino Creatori secundis primitiarum fructibus cum hominum festis gratissima suavitate fertilitate concelebrant, in quo etiam nunc institutus a Domino primus occurrit æquinoctius, qui secundum cognominatorem^a mensium Romanorum VIII kalendarum Aprilium invenitur. Hinc ergo initium sumentes, universa quæ proposuimus, decurremus.

VI. De die primo mundi locuti breviter explicuimus. Jam ad lunæ rationem veniamus. Transactis enim tribus diebus, quarto die, id est, v kalendarum Aprilium in signis temporibusque, diebus, et annis haud simul luminaria sunt constituta. Licet enim uno die sunt facta, tamen Deus omnipotens, ut clarum nobis efficeret diem, solem mane constituit. Appropinquante igitur nocte in numeros et tempora vario cursu volentem menstrualementem instituit lunam: quæ luna ad vesperum quarta decima^b dodran facta est, ea ratione, ut et omnes primæ noctis tenebras illustraret, totamque percurreret noctem, et ut homini novo, cui hæc Dominus Deus faciebat, sexto die, sicuti jam sol diei factus sit, ita ei aliud opus luna nocti proficiens procedere videretur, ne desertus a lucis^c exitu, solisque claritate, insperatas seu solas tenebras pateretur. Eo enim tempore lunam talem mane quod oritur, sol respicit in Occidentem, in inchoatione vero noctis post^d abscessum lucis, consummatosque cursus solis, quæ cum virtute lucis suæ clypeata luna procedit. Non immerito etiam per Moysen in Exodo Dominus Deus populo suo jussit ex quarta decima luna primi mensis plena ad vesperum usque ad vicissimam primam Pascha debere celebrari. Voluit enim Dominus^e hebdomadam Paschæ a quarta decima plena ad vesperum habere initium, ut illucescente die Paschæ, qui primus est hebdomadis ejusdem quinta decima luna prima eis fuisset dies azymorum. Dominus enim in Levitico declarat, hoc dicens: *In primo mense, in quarta decima die mensis, in medio vespertinorum Pascha Domino, et in quinta decima mensis hujus dies festi azymorum Domino* (Levit. xxiii, 5, 6, sec. LXX). Dies enim lunares^f vespere incipiunt, et in vespere finiuntur; quoniam luna a Deo ut sua luce propter rudem adhuc hominem noctis tenebras temperaret, a vespere quinto kalendarum Aprilium die natalitatis accepit ortum, et usque in sextam^g vesperam, id est iv kalendas Apriles primi diei sui exhibuit cursum, quapropter hodie nos lunarem cursum edocti

^a Ms. mensuum.

^b Ita sane in ms. apparet legendum esse *dodran-tem*. In sequentibus eadem ratione scriptum invenimus.

^c Ms. exitum.

^d Ms. abscessu.

A a Deo, retinentes vigiliis Paschæ initiante vespere celebramus.

VII. Exposuimus, luna a Domino qualis sit v kalendas Apriles ad vesperam facta. Nunc et ubi annum suum explicuerit, demonstramus. Iste enim annus cæteris annis terminum posuit. Sed quod menses et annos, ut supra memoravimus, suo cursu luna demonstraret per neomenias, id est, novos ac primo dies^h mensum, quos generat luna, Dominus Deus sua testatione declarat. Sic enim et scriptum est: *Et locutus est Dominus Deus ad Moysen, dicens: In die primo neomeniæ mensis primiⁱ dedicabis tabernaculum testimonii* (Exod. xl, 1, 2, sec. LXX). Et alio loco, cum de sacrificiis, quando et quomodo offerri deberent, ait: *Etiam offeretis sacrificia, et in neomeniis mensis ex mense in mensibus anni* (Num. xxviii, 11, 14, sec. LXX). In libro etiam Regnorum dictum est: *Cum se absconderet David, timens regem Saul, et facta sunt neomenia, et intravit Rex ad mensam, ut manducaret, et cum eo soliti convivæ venerunt. David autem non intravit cum eo, et apparuit locus ejus, et nihil locutus est Saul illa die, et factum est in crastinum in secundo die mensis* (I Reg. xx, 24-26, sec. LXX). In Psalmis quoque dictum est: *Lunam posuit Deus in tempora* (Psal. ciii, 19). Igitur in viginti novem semis dies lunæ explicat mensem. Quapropter quia non penitus tenuata luce finitur. Cæterum jam aliud opus esset, non id quod primo fecerat omnipotens Deus. Tricesima ergo luna latens in semisse cavatur. Duodecies igitur vicies nonus^C semis efficiuntur dies trecenti quinquaginta quatuor.

VIII. Itaque in v nonas Martias eadem luna annum suum currendo complevit. Hoc per singulos menses anni ipsius lunæ probare possumus. Nam primum suum mensem hæc luna ii idus Apriles consummavit, eo quod eam i plenam Deus mundo fecit, ac procedere jussit.

Secundum mensem iv idus Maias explicuit.

Tertium vero mensem iii idus Junias consummavit.

Quartum mensem sexto idus Julias.

Quintum mensem v idus Augustas.

Sextum mensem vii idus Septembres.

Septimum mensem nonas Octobres.

Octavum mensem nonas Novembres.

Nonum mensem nonas Decembres.

Decimum mensem iii nonas Januarias.

Undecimum mensem iv nonas Februarias.

Duodecimum quippe suum mensem v Nonas Martias assignavit, die vero iv nonarum Martiarum post die v nonarum earundem transactis duodecim lunis, id est, duodecim mensibus apparuit natalitas ejusdem lunæ.

IX. Proinde in trecentis quinquaginta quatuor die-

^e Ms. ebdomadum. Ita et in seq.

^f Ms. vesperæ. Ita et in seq.

^g Ms. alia vespera.

^h Lege mensium.

ⁱ Ms. dedicavis.

^j Ms. plena.

bus luna perexplicat annum, sol vero in trecentis sexaginta quinque et quadran, undecim scilicet dies sunt et quadran, quos quasi minus habere videtur ratio lunæ a ratione solis. Sex dies cavaturarum lunæ duodecim semisses, et quinque illi, qui in memoriam fabricæ Dei, vacivi nominabantur, quos nunc compositio Romana super aliquos menses divisit, quos intercalares nominavit, ^a et quadrantem illum, quem potius ratio continet solis, qui quadran superputatus, quater per accessus quatuor annorum efficiens assem ad cursum solis accedit bis sexti kalendarum Martiarum. Sed quoniam sol et luna, dies et nox alter in alterius connexam habet disputationem super ccccliii dies annum lunarem, accedunt hi undecim dies et quadran bissextilis, et sic annus solis habere cognoscitur dies cccclxv et quadran. Igitur, **B** quia luna primum suum explicuit annum, id est, in v nonarum Martiarum, in nonarum Martiarum dies ad primum mensem pertinere videtur.

X. Sed quoniam divina pietas ita sanxit, ut Paschæ solemnitas non aliter quam in primo mense procul dubio celebretur, ea ratione non a iv nonarum Martiarum die propter ^b rationem Paschæ prima luna a nobis quaeritur; quoniam in isto die annq ipso primo vertente non assis plenus, sed semis apparuit luna, alia vero die, id est, in nonarum Martiarum in asse pleno prima fuisse cognoscitur. Unde ^c intelligimus, eam non nisi a iv nonarum Martiarum die, ut rectius nobis in nonas Martias prima possit occurrere, incrementa assis ejusdem lunæ ortum ad nativitatem debere tenere. Nunc igitur iv nonas Martias cum occurrerit luna prima, idcirco declinamus, quia in xlv horas noctis et diei assis ipse conficitur, et de die ultimi mensis anni transacti ejus, qui est v nonas Martias ad assem suum incipit incrementum, et ne ultimo mense initium accrementa luna prima mensis primi habere videatur. Iste dies iv nonarum Martiarum medius a nobis retinetur, ut sit inter ^d die ultimi mensis transacti, et inter iii non. Mar. ut luna prima, quæ fuerit in non. Mar. ex die iv non. earumdem initium habeat accrementum. In eo enim die, id est, in iii non. Mar. si fuerit luna prima sine scrupulo anni, et in die primi mensis prima esse invenitur, et de die primi mensis ad nativitatem suam accipit incrementum.

XI. Igitur ex die isto iii non. Mar. usque in die iv non. April. quaeri a nobis debet, ut sit luna prima, quia in quocumque die ex his xxix diebus luna prima cum fuerit, inde incipit primus mensis lunaris. Ex die vero xv kal. Aprilium usque in xvii kal. Maiarum ^e diem legaliter luna ut sit quarta decima, vera ratione firmatur. Hinc namque decurrentes, ubi occurrerit dies sacrosanctus Paschæ, sane in eodem pridem primo mense, quem luna genuerit, juste ac

A sine ulla intermissione Pascha facere oportet. Sic enim de ea re Dominus in Exodo testatur et dicit: *Diem festum Paschæ observabitis, septem diebus edetis azyma, sicut præcepi tibi per tempus mensis novorum. In eo enim existi de terra Ægypti* (Exod. xiiii, 15, sec. lxx). Item in Levitico præcepit Dominus et dicit: *In primo mense in xiv mensis in medio vespertinorum Pascha Domini, et in xv mensis hujus dies festi azymorum Domino* (Levit. xxiii, 5, 6, sec. lxx). Item in Numeris: *Locutus est Dominus ad Moysen in deserto Syna anno secundo projectionis eorum ex Ægypto in mense primo, dicens: Dic et faciant filii Israel Pascha in tempore suo, quarta decima die mensis primi ad ^a vespera facies illud secundum tempora, secundum legem suam, et secundum corporationem suam facies illud. Et locutus est Moyses filiis Israel facere Pascha in deserto Syna, et secundum quod præcepit Dominus Moysi, sic fecerunt filii Israel* (Num. ix, 1-5, sec. lxx). Et paulo post cum comminatione præcepit Dominus et dicit: *Homo qui fuerit mundus, et in via longa non fuerit, et cessaverit facere Pascha, exterminabitur anima illa de populo suo, quia munus Domino nostro non obtulit tempore suo, et peccatum suum incipiet homo ille* (Ibid., 43). Item in Deuteronomio Moyses ad populum loquitur, dicens: *Observa mensem novorum, et facies Pascha Domino Deo tuo, quia in mense novorum existi de terra Ægypti nocte, et immolabis Pascha Domini Deo tuo* (Dent. xvi, 1, 2, sec. lxx). Etiam in libro primo Esdræ apertius scriptum est: *Et egit Josias Pascha in Hierosolymis Domino, et immolavit Pascha quarta decima luna primi mensis ad ^b vesperam* (I Esdr. i, 1, sec. lxx; Vulg. II Paral. xxxv, 1).

XII. Sed quid multa discurremus, cum idem in omnibus scripturis sacris memoratum sit, in primo mense Pascha debere ¹ celebrare. Sed mensem istum primum luna ista tutum terminatumque non habet, ut idem et ipse semper occurrat, sed dies, quos supra memoravimus, xxix ex iii nonarum Martiarum in iv nonarum Aprilium ¹ die, in quibus anno primo transacto a fabrica mundi, primum suum exhibuit mensem, ut cum in uno die ex his fuerit prima, exinde ipsa primum nobis generat mensem. Hæc etenim ratio embolysmos et communes annos facit. Si quando enim in duodecimo mense ante iii non. Mar. die non. explicitis diebus anni sui, quem superius memoravimus, eadem luna apparuerit prima, tertium decimum mensem necesse est impleat et faciat annum embolysmum. Si anno completo suo tempore competenti, id est, in diebus, quæ ad primum mensem pertinere videntur, transactis scilicet duodecim mensibus suis fuerit prima luna, communis annus effectus est. Hi namque xxviii dies embolysmos et communes annos sic manifestant. Undecim dies sunt

^a Ms. ei.
^b Ms. ratione.
^c Ms. intelligimus.
^d Leg. diem.
^e Ms. die.

¹ Ms. Israel. Sic et sæpe alibi.

² Leg. vesperam.

³ Ms. vespera.

⁴ Leg. celebrari.

⁵ Scil. esse ut passim.

